

بنیاد حفظ آثار و نشر ارزش های دفاع مقدس
سازمان اسناد و مدارک دفاع مقدس

سازمان اسناد و مدارک دفاع مقدس

کارگروه تخصصی بررسی متون کلان پروژه های مطالعاتی دفاع مقدس

عنوان: چکیده عملیات بدر (پیوست ها)

معرجی: تهران، بنیاد حفظ آثار و نشر ارزش های دفاع مقدس، سازمان اسناد و مدارک دفاع مقدس ۲۶۴۰۳۰۴۳-۲۱

اعضای کارگروه: غلامپور، احمد - زهدی، یعقوب - جعفری، فتح الله - کاظمی، سید اصغر - مراد پیری، هادی -

علاماتی، غلامرضا - بایرامی، عباس

تدوین: خانی آرانی، عباس

ویراستار: امیرخانی، مسعود

سازمان اسناد و مدارک دفاع مقدس - تابستان ۱۴۰۳

آدرس: تهران، بزرگراه شهید حقانی شرق به غرب، ابتدای خیابان کوشا، ساختمان آرشیو ملی، طبقه همکف

تلفن: ۲۶۴۰۳۰۴۳-۲۱ دورنگار: ۲۶۴۰۳۰۵-۲۱

آدرس سایت: www.defadocs.ir

پست الکترونیک: info@defadocs.ir

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

پیوست‌های عملیات بدر

پیوست شماره ۱:

فعالیت‌ها و اقدامات مهندسی رزمی در عملیات بدر

بسیاری از فعالیت‌های مهندسی در عملیات بدر حاصل تجربیات به دست آمده در عملیات خیبر بود و رزمندگان اسلام بر همین اساس توانستند بسیاری از موانع و محدودیت‌ها در امور انتقال نیروی انسانی، امکانات و تجهیزات را برطرف کنند.

عملیات بدر در منطقه تالاب‌های هورالهوریه، بدون پشتیبانی مهندسی رزمی در نصب و احداث پل‌های شناور و جاده‌های ارتباطی درون هور، به موفقیت نایل نمی‌شد. به واقع، اتکای این عملیات آبی-خاکی و درحقیقت گلوگاه اجرای آن اقدامات مهندسی بود که یگان‌های این رده بتوانند عملیات عبور را با ظرفیت چشمگیری انجام بدهند. با توجه به اینکه جزیرهٔ مجنون شمالی عقبهٔ یگان‌های قرارگاه کربلا بود، به منظور تدارک نیروهای رزمنده و تسهیل در تردد یگان‌ها و وسایل سنگین به منطقه خشکی شرق دجله، به محض شکسته شدن خطوط مقدم دشمن، عملیات نصب یک پل خیبری از پد چهار این جزیره به طول هشت کیلومتر تا سیل‌بند غربی هور عراق با همت و مساعدت برادران تیپ ۷۲ زرهی محرم و استفاده از نفربرهای خشایار این تیپ آغاز شد و به سرعت به انجام رسید. نصب این پل یکی از شاهکارهای مهندسی سپاه پاسداران در این عملیات محسوب می‌شد.

پس از اجرای عملیات خیبر در منطقه هورالعظیم، مسئولان و طراحان عملیات همین منطقه را برای اجرای عملیات بعدی مدنظر داشتند. بر همین اساس، اقدامات مهندسی در زمینه استحکام مواضع دفاعی و آماده‌سازی‌های لازم هم‌گام با سایر مناطق موردنظر به‌مرور صورت گرفته و همچنان ادامه داشت. از جمله این اقدامات ایجاد موضعی به شکل پد برای استقرار توپخانه با نظر تخصصی توپخانه بود که به صورت آنتنی از جاده فاصله می‌گرفت.

جهاد سازندگی نیز، با حضور قدرتمند خود در این عملیات، نقش بزرگی را در آماده‌سازی منطقه در قبل و حین عملیات ایفا کرد که به مواردی از آنها اشاره می‌شود:

۱. احداث بیست و چهار کیلومتر جاده عملیاتی (از جمله بزرگراه مهم بدر و جادهٔ قمر بنی‌هاشم که بخشی از بزرگراه بدر در داخل آب بوده و ارتفاع آن یک تا چهار متر بوده است).
۲. احداث یک دهنه پل بزرگ.
۳. احداث یازده هزار و یکصد متر کانال آب.

۴. احداث دو باند (پد) بالغرد.
۵. احداث و راهاندازی یک بیمارستان مجهز صحرائی در پد نه جزیره شمالی.
۶. احداث و راهاندازی یک واحد اورژانس صحرائی (شش ضلعی) به همراه سنگرها و استحکامات مورد نیاز.
۷. ترمیم دوونیم کیلومتر دژ.
۸. احداث سه قرارگاه تاکتیکی با تمام سنگرها و استحکامات مورد نیاز.
۹. احداث سه پارکینگ ماشین آلات به طول بیش از سه کیلومتر.
۱۰. احداث یک مقر به همراه تمام سنگرها و دیگر استحکامات مورد نیاز و احداث جاده ارتباطی جهت تردد ماشین آلات به مقر مذکور.
۱۱. احداث بیش از پانصد سنگر انفرادی و اجتماعی.
۱۲. احداث شصت و سه سنگر توپخانه و ماشین آلات نظامی.
۱۳. احداث شانزده سکوی پدافند ضد هوایی.
۱۴. حمل بیش از یک هزار و دویست سرویس سنگر، الوار و دیگر امکانات مورد نیاز رزمندگان به وسیله کمپرسی.
۱۵. احداث پد انحرافی جهت استفاده دستگاههای «هاورکرافت» در داخل آب.
۱۶. احداث هشت آشیانه «هاورکرافت».
۱۷. نقل و انتقال نیروها و مجروحان عملیات توسط اکیپهای قایقرانی پشتیبانی جنگ جهاد سازندگی.

پیوست شماره ۲:

فعالیتها و اقدامات توپخانه در عملیات بدر

انتخاب منطقه هورالعظیم برای انجام عملیات، با توجه به اقدامات مهندسی صورت گرفته از عملیات خیبر، به ظاهر از حساسیت دشمن می کاست. اما انتخاب قسمتی خاص از منطقه، که محدودیت زمین از خصوصیات بارز آن بود، ایجاب می کرد تا احداث مواضع توپخانه، که باید با رعایت اصل غافل گیری همراه می بود، به صورت پدهای آنتنی شکل منشعب شده از ضلع غربی جزیره شمالی ایجاد شود تا بُرد یگانهای توپخانه بتواند بهترین پوشش آتش را برای منطقه عملیاتی برقرار سازد. انجام این مهم نیز نیاز به زمان و حجم چشمگیر و توان بالایی از کار و فعالیت مهندسی بود. از طرفی، گرچه احداث پدها نیز از مدتی قبل شروع شده بود، پیشرفت کار به سبب حجم بالای مأموریت تعریف شده برای واحدهای مهندسی رزمی کند بود، به طوری که تا حدود بیست روز قبل از آغاز عملیات تنها هفت پد (با توجه به حجم توپخانههای مدنظر برای عملیات) در جاده قمر بنی هاشم (ع) احداث شده بود و دو پد با نود درصد

پیشرفت در ضلع شمالی جزیره جنوبی و سه پد در جزیره شمالی در دست احداث قرار داشت. احداث این تعداد پد با برآورد و نیاز توپخانه فاصله معناداری داشت. ضمن آنکه با شروع عملیات نیز سازگاری نداشت و کار استقرار را با مشکل جدی مواجه می‌کرد. در این بین، وجود مشکل همیشگی مسئولان توپخانه تیپ‌ها و لشکرها، که در آخرین فرصت در جریان مأموریت قرار می‌گرفتند، در کنار لزوم توجه به اصل غافل‌گیری و به تبع آن رعایت حیطة بندی، مسائلی بودند که بر دشواری کار این واحد تخصصی می‌افزود. البته برادران توپخانه، متعهدانه و با نهایت جدیت و سرعت، خود را برای پشتیبانی از این عملیات آماده کردند. آنها همه بضاعت خود را پای کار آوردند و با تمام سختی‌ها تلاش کردند پشتیبانی آتش خوبی از رزمندگان به عمل درآورند. این عزیزان، همچنین، با تکیه بر تجربیات حاصله از اجرای عملیات خیبر در این منطقه، هم از مواضع آماده قبلی و مناسب برای انجام مأموریت استفاده کردند و هم از کلیه فضاهای موجود بهره بردند و نسبت به استقرار توپ و اجرای پشتیبانی آتش اقدام کردند.^۱ فرمانده کل سپاه نیز تدابیر خود را در زمینه چگونگی به‌کارگیری و رعایت ترتیب تقدم آتش‌ها، به‌عنوان راهنمای طرح‌ریزی، به شرح زیر اعلام کرد:

۱. اجرای آتش روی جاده‌ها و پل‌ها.

۲. زیر آتش قرار دادن مراکز تجمع دشمن.

۳. سد کردن ورود نیروهای جدید دشمن به منطقه با اجرای آتش.^۲

براساس طرح مانور، یگان‌های عمل‌کننده قرارگاه نجف اشرف بایستی در شمال منطقه عملیاتی، از پاسگاه ترابه تا روستای نجیره، با عبور از آبراه‌ها به خطوط دشمن در شرق رودخانه دجله حمله می‌کردند و ضمن آزادسازی منطقه و قطع خطوط مواصلاتی دشمن، نفوذ دشمن از شمال منطقه را سد می‌کردند. بنابراین، پیش‌بینی آتش‌های پشتیبانی از جمله آتش پشتیبانی توپخانه صحرائی متناسب با مانور صورت گرفته بود و علاوه بر توپخانه سازمانی یگان‌های عمل‌کننده، دو گروه توپخانه از ارتش و سپاه نیز به این کار اختصاص یافته بود. ضمن اینکه پیش‌بینی لازم برای انتقال جنگ‌افزار به جلو و در تیررس قرار دادن دشمن، با توجه به شرایط خاص منطقه، صورت گرفته و در حین عملیات، با توجه به امکانات انتقال، به صورت محدود اجرایی شد.

^۱ مرکز اسناد و تحقیقات دفاع مقدس سپاه پاسداران، برگرفته از: «گزارش کار مهندسی از وضعیت پدهای احداثی توپخانه در جزایر مجنون، فرماندهی قرارگاه کربلا به فرماندهی قرارگاه مرکزی خاتم‌الانبیا صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم، تاریخ ۱۳۶۳/۱۲/۰۴، سند شماره ۱۶۶۶۵» و «گزیده اسناد عملیات بدر، جلد ۱، طراحی و آماده‌سازی و پشتیبانی منطقه، از تاریخ ۱۳۶۳/۰۳/۰۳ تا ۱۳۶۳/۱۲/۲۰، تاریخ گزارش ۱۳۶۳/۱۲/۰۴، صص ۲۶۱ و ۲۶۲، شماره سری ۱۶۶۶۵، شماره بازیابی سند ۴۹۴۹۴۴»

^۲ مرکز اسناد و تحقیقات دفاع مقدس سپاه پاسداران، یادداشت‌های روزانه شهید حسن شفیع‌زاده، تدابیر فرمانده کل سپاه در زمینه به‌کارگیری تقدم آتش در عملیات بدر، مورخ ۱۳۶۳/۱۲/۱۷، دفتر ۴۷۴.

در منطقه قرارگاه کربلا و نوح (ع) نیز این تدابیر به کار گرفته شده بود. برای قرارگاه کربلا دو گروه توپخانه از ارتش و سپاه و توپخانه سازمانی یگان‌های عمل‌کننده و برای قرارگاه نوح (ع) یک گروه توپخانه از سپاه به همراه توپخانه سازمانی یگان‌های تحت امر قرارگاه منظور و واگذار شده بود که بعد گروه تازه تشکیل ۶۳ نیز به آن افزوده شد. به منظور رعایت اصل غافل‌گیری در اجرای عملیات، آتش تهیه طرح‌ریزی شد ولی به اجرا نیامد. اما به محض شروع درگیری نیروهای تک‌ور با دشمن، آتش توپخانه، براساس طرح‌ریزی صورت‌گرفته، در پشتیبانی از عملیات قرار گرفت و تا پایان عملیات به پشتیبانی خود ادامه داد.

با توجه به مشترک بودن قرارگاه‌های عمل‌کننده، مسئولیت هدایت، کنترل و طرح‌ریزی آتش‌های پشتیبانی، به‌خصوص توپخانه و به‌طور خاص در دو قرارگاه کربلا و نجف اشرف، به‌صورت مشترک برعهده توپخانه ارتش و سپاه بود که با استفاده از ظرفیت موجود، امر پشتیبانی آتش از عملیات صورت می‌پذیرفت.

توپخانه با وجود قرار گرفتن زیر بمباران‌های شدید هوایی و گلوله و بمب‌های شیمیایی، در مراحل بعدی عملیات، به‌خصوص در مرحله تثبیت، در مقابله با پاتک‌ها و همچنین خاموش کردن آتش دشمن نقش عمده‌ای به‌عهده داشت. همچنین، با اجرای آتش پشتیبانی مناسب و در مواقع لازم با تغییر مواضع و انتقال توپ به جلو و استقرار هویترز سبک ۱۰۵م.م و توپ ۱۳۰م.م و راکت‌انداز ۱۲۲م.م کاتیوشا در نزدیک‌ترین محل به خطوط درگیری از جمله در پد خندق و استقرار مبتکرانه جنگ‌افزار بر روی شناور و انتقال آن به جلو، خاصه در منطقه قرارگاه نجف اشرف، توانست از عملیات رزمندگان اسلام پشتیبانی به‌عمل آورد. نقش مؤثر این جنگ‌افزارها، به‌خصوص راکت‌انداز ۱۲۲م.م کاتیوشا در جلو، باعث شد هواپیماهای دشمن در روزهای سوم و چهارم استقرار آنها اقدام به بمباران و انهدام کاتیوشاهای مستقر روی سکوه‌های شناور کنند. اقدام دیگر توپخانه سپاه ایجاد و برپایی مرکز تطبیق آتش فرعی در پد خندق به منظور رفع مشکل ضعف در ارتباط موجود بین دیده‌بانان و آتشبارها و نیز کنترل و هدایت بهتر آتش‌ها با توجه به حساسیت و ویژگی خاص این بخش از منطقه عملیاتی بود. درضمن، رزمندگان اسلام در منطقه قرارگاه نجف اشرف موفق به غنیمت گرفتن تعداد دو عراده توپ ۱۳۰م.م و یک آتشبار هویترز ۱۰۵م.م شده بودند که توپخانه قرارگاه، با اعزام نیرو، توانست آتشبار ۱۰۵م.م را با تغییر جهت به سمت دشمن به‌کارگیری و علیه دشمن استفاده کند. این قرارگاه همچنین، با ابلاغ به گروه ۲۲ توپخانه، دستور داد تا دو آتشبار گردان ۳۶۹ راکت‌انداز کاتیوشا، با استقرار در کنار اسکله انتهای جاده شهید همت و منطقه شط‌علی، برای قرار گرفتن روی پل P.M.P و طراده جهت انتقال به جلو و تیراندازی از داخل هور را آمادگی داشته باشند. البته درنهایت یک دسته (دو عراده) کاتیوشا از طریق آبراه بدر به منطقه قرارگاه نجف ۱ در جناح راست منطقه منتقل شد و تعداد دوست‌وهشتاد راکت علیه

دشمن تیراندازی کرد. اما به علت بی‌ثباتی شناور و در نتیجه بی‌دقتی در اصابت گلوله به اهداف، این جنگ‌افزارها به عقب منتقل شدند. همچنین، با وجود پیش‌بینی و آمادگی انتقال تعداد دو آتشبار هویتزر ۱۰۵م.م به جلو از طریق عملیات اسلینگ با بالگرد، این مهم جنبه اجرایی پیدا نکرد و تنها یک آتشبار آن با انتقال از طریق خشکی مورد استفاده در جلو قرار گرفت.^۳

با توجه به تأکیدات و دستورات فرماندهی قرارگاه مرکزی خاتم‌الانبیاء (ص) و اهمیت حفظ جاده خندق، توپخانه برنامه‌ریزی لازم را برای تأمین آتش این منطقه حساس انجام داد و تعداد یگان‌های آتش مورد نیاز را برای اجرای آتش در این محور تخصیص داد.^۴

در این عملیات، تعداد هجده عراده توپ از دشمن به غنیمت گرفته شد و علیه او به کار گرفته شد. اما با عقب‌نشینی نیروها به مواضع اولیه در جزایر مجنون، جنگ‌افزارهای غنیمتی و تعداد دوازده عراده جنگ‌افزار توپخانه منتقل‌شده خودی به منطقه تصرف‌شده به دست دشمن افتاد. نیروها، قبل از عقب‌نشینی، آسیبی جدی به این جنگ‌افزارها وارد کردند تا دشمن نتواند آنها را علیه خودی به کار ببرد.

پیوست شماره ۳:

کاربرد سلاح شیمیایی توسط عراق در عملیات بدر

با انجام عملیات بدر و قطع جاده ارتباطی بصره-بغداد، عراق بار دیگر به عوامل شیمیایی متوسل شد. در این تک شیمیایی، منطقه عملیاتی بدر از هورالهیوز و جزایر مجنون تا جوفیر، پادگان حمید و هوپزه هدف قرار گرفت و به همراه سایر عوامل شیمیایی اشک‌آور، خردل و اعصاب، برای اولین بار از عامل خونی نیز استفاده شد که به علت ناشناخته بودن برای نیروهای ایرانی، تلفات سنگینی به بار آورد. در اثر این حملات، ۱۳۵۹ نفر مجروح و بیست‌وسه نفر شهید شدند. ارتش عراق از ساعت ۱۶:۰۰ روز ۱۳۶۳/۱۲/۲۲، با بمباران شدید جزایر مجنون، استفاده از سلاح‌های شیمیایی را آغاز کرد. عامل اصلی حملات گاز اعصاب بود، ولی گاهی از ترکیبات سیانید هم در کنار آن استفاده می‌شد؛ پس از گذشت

^۳ مرکز اسناد و تحقیقات دفاع مقدس سپاه پاسداران، برگرفته از: «گزارش عملکرد توپخانه قرارگاه نجف‌اشرف، از گروه ۴۰ توپخانه رسالت به قرارگاه نجف اشرف، متمم گزارش، نامه شماره ۱۱۰، اردیبهشت‌ماه ۱۳۶۴، ص ۵» و «از قرارگاه نجف اشرف به قرارگاه مرکزی خاتم‌الانبیاء صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم، شماره‌های بازبانی سند ۲۷۹۱۴۹ و ۵۲۸۶۵۰ و ۲۷۹۱۴۹» و «ابلاغ قرارگاه نجف‌اشرف به گروه ۲۲ توپخانه جهت آمادگی اعزام گردان کاتیوشا به جلو، نامه شماره ۳۵-۳-۳۰۰۱/د، تاریخ ۱۳۶۳/۱۲/۱۹، گزیده اسناد عملیات بدر، جلد ۱، ص ۱۲۵، شماره سری ۱۲۶۰۲۷، شماره سند ۴۹۴۹۴۴»

^۴ مرکز اسناد و تحقیقات دفاع مقدس سپاه پاسداران، «گزارش نوبه‌ای شماره ۴ طرح و عملیات قرارگاه نجف اشرف، تاریخ ۱۳۶۴/۰۱/۱۲، گزیده اسناد عملیات بدر، جلد ۵، صص ۱۸۹ تا ۱۹۰، شماره سری ۱۲۲۶۴۵، شماره سند ۴۹۴۹۴۸»

چند روز، گاز خردل هم به مجموعه فوق اضافه شد. تنها در هفته اول حملات شیمیایی، تعداد هفتادوهفت بمب، بیستوسه راکت و ششصدوسی‌ونه گلوله توپ شیمیایی از سوی عراق شلیک شد که منجر به مصدوم شدن ۲۲۳۱ رزمنده و شهادت سی‌ودو نفر آنها شد.^۵

قبل از این عملیات، دوره‌های آموزشی برگزار شده بود و پیش‌بینی خوبی از نظر دارو، اورژانس شیمیایی و امکانات استحمام در جبهه صورت گرفته بود. مصدومان این اورژانس‌ها در دو محور به اورژانس مرکزی شیمیایی در بیمارستان شهید بهشتی و خاتم‌الانبیاء (ص) تخلیه می‌شدند. مرکزیت نهایی این مصدومان در منطقه نیز بیمارستان شیمیایی حمید واقع در محل پادگان حمید بود و کلیه مصدومان از این طریق به نقاهتگاه‌های موجود در اهواز هدایت می‌شدند. در این عملیات، مجموعه نقاهتگاه شهید باکری در سپنتا برای مصدومان شیمیایی اختصاص پیدا کرد. حسن این سامانه درمانی در این بود که بیشتر امکانات درمانی و تخصصی در منطقه جنگی متمرکز شده بود تا مصدوم بتواند در اسرع وقت از پادزهرهای اختصاصی گاز جنگی بهره‌مند شود.

جمع‌بندی حملات شیمیایی عراق در شش هفته اول پس از عملیات بدر نشان می‌دهد که عراق طی سی‌وسه مرحله حمله شیمیایی، که بیشتر با گاز اعصاب انجام داد، باعث شهادت و مصدومیت ۴۶۰۰ نفر شد.

پیوست شماره ۴:

تحلیل مختصر عملیات بدر

گرچه عملیات بدر نتوانست به اهداف برنامه‌ریزی شده خود دست پیدا کند، اما تصرف دوباره منطقه اطراف رودخانه دجله و رسیدن به جاده بصره-العماره نشان داد که ایران قادر است از موانع، استحکامات و مواضع ارتش عراق عبور کند و نقاط حساسی از سرزمین قوای متجاوز را به کنترل خود درآورد و با این اقدام می‌تواند به‌طور مرتب بر دولت عراق فشار نظامی وارد کند تا آن کشور را وادار به پذیرش شرایط ایران برای خاتمه دادن به جنگ بنماید. از سوی دیگر، انجام این عملیات مشخص کرد که حکومت عراق، بدون نگرانی از واکنش‌های بین‌المللی، آماده انجام هرگونه جنایت و اقدامات غیرمجاز جنگی از قبیل حمله با سلاح‌های شیمیایی، راه‌اندازی جنگ شهرها، حمله به خطوط انتقال انرژی در خلیج فارس و زدن کشتی‌های حامل نفت است. هرگاه پیچیدگی شرایط تاکتیکی صحنه عملیات، تنگناها و محدودیت‌هایی را بر راهبرد نظامی تحمیل کند و آن را با بن‌بست مواجه سازد، باید با تغییر

^۵ علایی، حسین؛ تاریخ تحلیلی جنگ ایران و عراق، جلد دوم؛ چاپ دوم (با تجدیدنظر و اضافات)؛ تهران: مرزوبوم (مرکز اسناد و تحقیقات دفاع مقدس سپاه پاسداران)، ۱۴۰۱؛ فصل ششم، تحول در تدابیر نظامی، شرح و نتایج عملیات بدر؛ صص

صحنه‌های عملیات و انتخاب درست مناطق عملیاتی و همچنین استفاده از تاکتیک‌ها، شیوه‌ها و فنون جدید، از این بن‌بست خارج شد. انتخاب منطقه هور و انجام عملیات‌های خیبر و بدر بر این اساس صورت گرفت. جنگیدن در هور برای ارتش عراق غیرمنتظره بود و موجب غافل‌گیری وی شد.

یگان‌هایی که به مدت یک سال در هور حضور داشتند، با جای پای خوبی که در عملیات خیبر در جزایر مجنون به دست آمده بود، توانستند ساختار رزم، فرماندهی، تجهیزات، سلاح، آموزش‌ها و طرح‌های عملیاتی خود را با نبرد آبی-خاکی تطبیق دهند و از این نظر با تحول ساختاری به یک بلوغ عملیاتی جدید در رزم آبی-خاکی برسند. از این رو، ساختار جدیدی متولد شد که قادر بود به راحتی عملیات‌های آبی-خاکی و حضور عملیاتی در دریا داشته باشد و از رودخانه‌های بزرگ عبور کند. همچنین با حضور یک‌ساله یگان‌ها در منطقه هور و تطبیق با ساختار آبی-خاکی، یک بلوغ عملیاتی جدید با ساختاری تحول‌یافته شکل گرفت که راهگشای عملیات‌های آبی-خاکی بعدی شد. امری که تا قبل از آن در این حجم و گستردگی بی‌سابقه بود.

در این عملیات، جاده العماره-بصره برای چند روز به تصرف رزمندگان اسلام درآمد، اما «نداشتن عقبه مناسب» و «عدم وجود جاده‌های مواصلاتی»، «تکیه بر عقبه آبی»، «بروز مشکلات ترابری و پشتیبانی»، «بی‌بهره بودن از آتش توپخانه» و «عدم استفاده کافی از توانمندی‌های هوایی و هوانیروز» موجب شد تا پس از شش روز مقاومت در برابر حملات پی‌درپی قوای زرهی و مکانیزه ارتش عراق، قوای ایران ساحل شرق رودخانه دجله را تخلیه و به مواضع خود در هورالعظیم بسنده کنند. در نهایت، فقط سیزده کیلومتر از جاده خندق در تصرف نیروهای خودی باقی ماند. در این عملیات، تلفات چندانی به ارتش عراق وارد نشد. همچنین، به علت بهره‌گیری نیروی هوایی ارتش عراق از موشک‌های ضدرادار و دور بودن سایت هاوک از خط مقدم، پدافند هوایی نتوانست خیلی فعال باشد و تنها دو فروند هواپیمای عراقی ساقط شد.^۶

عملیات بدر در مجموع شش روز به طول انجامید و طی آن، ابتدا زمین بین منطقه هور تا رودخانه دجله به تصرف رزمندگان اسلام درآمد، ولی در نهایت قسمت شرق دجله از دست رفت. با انجام این عملیات نیز امکان تصرف منطقه شرق دجله فراهم نشد و نتیجه عملیات تنها به باقی ماندن خشکی ترابه و پد خندق تا هفتصد متری شرق چهارراه پد و تصرف چند روستا در شمال هور و پاسگاه ترابه ختم شد.^۷

^۶ روحانی، حسن؛ انقلاب اسلامی، ریشه‌ها و چالش‌ها؛ تهران: مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۳۷۶؛ ص ۱۹۱.

^۷ یاحسینی، سید قاسم؛ پنهان زیر باران، خاطرات سردار علی ناصری؛ چاپ سوم؛ تهران: سوره مهر، ۱۳۸۶؛ ص ۳۰۸.

